ТОЛСТОВА О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ У ЖЕСТО-МІМІЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті аналізуються жесто-мімічні фразеологізми іспанської мови з позицій когнітивної лінгвістики. Незважаючи на “невираженість” емоцій і почуттів, будь-яка мова взагалі і іспанська зокрема, засвідчує низку мовних засобів для передачі психічних станів, оскільки природною потребою людини як соціальної істоти є її прагнення поділитися з іншою людиною своїми переживаннями. У статті досліджено яким чином концептуалізуються емоції в іспанській мові на основі їхніх зовнішніх проявів, що є найбільш поширеним способом концептуалізації емоцій.

Ключові слова: емоція, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, жесто-мімічний фразеологізм.

В статье анализируются жесто-мимические фразеологизмы испанского языка с позиций когнитивной лингвистики. Невзирая на "невыраженность" эмоций и чувств, любой язык и испанский в частности, имеет целый ряд языковых средств для передачи психических состояний, поскольку естественной потребностью человека как социального существа есть его стремление поделиться с другим человеком своими переживаниями. В статье исследовано каким образом концептуализируются эмоции в испанском языке на основе их внешних проявлений, которые являются наиболее распространенным способом концептуализации эмоций.

Ключевые слова: эмоция, концептуальная метафора, концептуальная метонимия, жесто-мимический фразеологизм.

The article deals with gesture phraseology of the Spanish language from the cognitive linguistics point of view. Despite "unexpressed" nature of emotions and feelings, any language, particularly Spanish, has a number of linguistic means for their transmission, because of the natural necessity of a man as a social creature to share his emotions and feelings. We investigated how emotions are conceptualized in the Spanish language based on their external expressions, which are the most widespread way of conceptualization of emotions.

Keywords: emotion, conceptual metaphor, conceptual metonymy, gesture phraseological unit.

Мовна картина світу, яка в першу чергу, увібрала в себе досвідно-практичні, життєві та культурні стереотипи, наскрізь пронизана емоціями. Емоції постійно супроводжують людину, проникають усі сфери її життєдіяльності. Людина як соціальна істота постійно відчуває потребу поділитися своїми емоціями, використовуючи для цього низку мовних засобів. Дослідження цих засобів, зокрема, фразеологізмів на позначення емоцій, є **актуальним,** оскільки відкриває широкі можливості для розуміння алгоритмів мислення людини, загальних та етноспецифічних проявів емоцій.

Метою статті є проаналізувати жесто-мімічні фраземи на позначення емоційної сфери людини в іспанській мові з позицій когнітивної лінгвістики. **Об'єктом** дослідження виступають жесто-мімічні фразеологізми іспанської мови. **Предмет** – концептуалізація емоцій у вищезазначених фраземах.

Дослідження здійснено на **матеріалі** фразеологічних словників, у якості ілюстративного матеріалу використано твори іспаномовних письменників XX-XIX століть.

Емоції як найважливіші прояви внутрішньої психічного життя людей здатні концептуалізуватися та категоризуватися, утворюючи на ментальному рівні свідому емоційну концептосферу, яка визначається як світобачення, спроектоване емоційною сферою свідомості індивіда [7:65-66].

Міміка представляє собою зміни виразу обличчя людини, вона також є важливим елементом комунікації, тому досить значна кількість фразеологізмів описує вираз обличчя людини. Одна з основних функцій обличчя людини – вираження емоцій.

Щодо жестів, то вони розподіляються на два основних семантичних типи: комунікативні та симптоматичні. До першої групи відносяться жести, що передають певну інформацію, яку людина свідомо передає адресату. Цей тип жестів може мати різне значення в різних культурах. Симптоматичні жести свідчать про емоційний стан мовця. При цьому фразеологізм виконує метамовну функцію опису невербальної семантичної системи, що

корелює з відповідною вербальною системою. Значна схожість емоційної жестикуляції у представників різних етнічних груп призводить до схожості ФО цього типу в різних мовах [1:19]. Так, зокрема, у різних мовах фіксуємо жестовий фразеологізм "рвати на собі волосся" (жест люті, безсильної злості): в іспанській – *arrancarse (tirarse de) los pelos*; в італійській – *mettersi le mani nei capelli;* у французькій – *s'arracher les cheveux*; в німецькій – *sich ( ) die Haare raufen*; в англійській – *to tear one's hair;* в російській – *рвать на себе волосы.*

Незважаючи на "невираженість" емоцій і почуттів, будь-яка мова взагалі і іспанська зокрема, засвідчує низку мовних засобів для передачі психічних станів, оскільки природною потребою людини як соціальної істоти є її прагнення розділити свої переживання. Абстрактністю емоцій обумовлюється складність виявлення лінгво-концептуальної архітектоніки, побудованої на їх основі [7:65-66].

Позначати певний стан, емоцію за допомогою їхніх зовнішніх проявів (жестів, рухів, міміки) є досить характерним для будь-якої мови. Такі фразеологізми будуються на основі метонімічного переносу (зовнішній прояв емоції → емоція) і складать жесто-мімімчну, або ширше моторно-кінетичну (кінематичну) ідіоматику. І.О.Долгополов та В.Ф.Скнар називають цей тип ФО – фразеологічні поєднання – утворення що несуть смислове навантаження одночасно в двох планах: прямому та переносному [1:19], оскільки в них пряме значення поєднується з традиційно символічним, додатково-уточнюючим значенням усього словосполучення.

Жесто-мімічні фразеологізми, що передають внутрішні переживання, стани людини, дослідники вважають метонімізмами [6:108]. Однак, як відмічає О.О.Селіванова, "залежно від контексту та внутрішньої форми зі значенням означені звороти характеризуються різною мотиваційною природою" [5:35]. Мовні показники емоції є культурно обумовленими. Вони є наслідком розумового переосмислення емоції носіями певної культури і мови [3:252]. Зокрема, жести можуть носити символічний

характер (наприклад, поєднання рук наречених при одруженні), в такому випадку слід говорити про культурно-детерміновану мотивацію.

Як демонструє дослідженя, для концептуалізації емоцій досить часто використовується схема метафора всередині метонімії. Зокрема, Дж.Лакофф відмічає, що емоції як абстрактні поняття здатні концептуалізуватися лише через їхні зовнішні фізіологічні прояви – відчуття, міміку, поведінку, температуру тіла, тощо, тобто метонімічно. Метафоризується не сам стан, а суміжні з ним реалії – зовнішній вигляд, тиск, тощо, тобто загальне джерело для створення метафор базується на перцепції, психомоторних властивостях та "тілесному" досвіді (embodied experience) людини. "Концептуальні метафори та метонімії, що використовуються для розуміння гніву, не є довільними – вони вмотивовані нашою фізіологією." [2:526]. Таким чином всі фразеологізми пов'язані з описом ситуації гніву, послідовно та адекватно реєструють фізіологію стану, поведінки, зовнішнього вигляду розгніваної людини.

Варто зазначити, що жесто-мімічні фраземи є найчастотнішим, але не єдиним засобом концептуалізації емоцій. Часто емоційно-психологічні стани людини передаються за допомогою фразеологізмів з переміщенням різноманітних органів по тілу, що метафорично описує внутрішні переживання людини (метафори EMOCIÓN ES EL MOVIMIENTO, EMOCIÓN ES EL CAMBIO DE TEMPERATURA). При цьому метафоризується не сама емоція, а суміжні з нею реалії: *caerse el alma a los pies, paralizarse el corazón.*

Реалізацію моделі ЗОВНІШНІЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЇ ЗАМІСТЬ ЕМОЦІЇ (MANIFESTACIÓN DE LA EMOCIÓN POR EMOCIÓN) у фразеології іспанської мови на прикладі основних емоцій показано у таблиці 1.

Таблиця 1. **Концептуалізація емоцій в соматичній фразеології**

Назва емоції	Загальна к-сть фразем	*Концептуальна метафора*
		ЗОВНІШНІЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЇ ЗАМІСТЬ ЕМОЦІЇ
1. Страх	3 7	*ponerse los pelos de punta, echarse las manos a la cabeza, flaquearle (або flojarle) a uno las piernas.*
2. Гнів	2 8	*rechinarle a uno los dientes, hinchársele las narices, no mirar la cara a uno, comerse (або morderse) uno las uñas, echar espumarajos por la boca, sacarle los ojos a uno, tirase de los pelos.*
3. Страждання	1 1	*secársele los ojos a uno.*
4. Радість, задоволення.	1 2	*cara de aleluya, cara de feria, cara de (día de) fiesta, chuparse uno los dedos de gusto, frotarse las manos de gusto.*
5. Зацікавленість (сильне бажання)	2 1	*escuchar (або oír) con la boca abierta.*
6. Відраза	1 3	*hay que taparse las narices, poner (або hacer) mala cara, torcer uno la boca, torcer uno las narices, torcer uno la cabeza, a regañadientes*.
7. Зневага (нетерпимість)	4	*escupir en la cara, mirar a uno por encima del hombro (або sobre el hombro).*
8. Сором	9	*clavar los ojos en el suelo, no levantar uno los ojos del suelo, con las orejas calientes, con la cabeza baja, taparse la cara de vergüenza.*
9. Здивування	1 1	*arquear las cejas, estar (або quedarse) con la boca abierta.*

Домінантними в актуалізації цієї метонімічної моделі є соматизми *cara* і *manos,* що пов'язано з пластичними і виражальними можливостям референтів цих соматизмів. Зокрема, рука, як відомо, є найбільш активним органом жестикуляції, тому фразеологізми з базовим компонентом *mano* часто передають емоційно-експресивні жести, які свідчать про певний психоемоційний стан людини. Наприклад, знизування плечима – жест розгубленості, нерозуміння*: – Pero ¿no sabes que quiero a otra mujer? – Rosario se calló, mirándole fijamente y encogiéndose de hombros [14:170].*

А людське обличчя – пластична форма, яка може приймати найрізноманітніші вирази. У виразі обличчя беруть участь близько 55 м'язів, скорочення яких здатне передавати до 2000 внутрішньопсихічних станів. Наш щоденний досвід свідчить про те, що вираз обличчя може виражати настрій, емоції, ставлення людини до нас. На прикладі фразеологізмів з соматизмом *cara* можемо прослідкувати реалізацію мімічних стереотипів і актуалізацію концептуальної метонімії ЗОВНІШНІЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЇ ЗАМІСТЬ ЕМОЦІЇ. Переживання почуттів у формі емоцій, афектів, настроїв, стресових станів, як правило, супроводжується більш менш помітними зовнішніми проявами; до них відносяться і виразні рухи обличчя [4:326]. Зокрема, стереотип відвертати обличчя, виражаючи незацікавленість або відразу, знаходить своє відображення у наступних зворотах: *Distraído, porque lo menos interesante de su trabajo era el circo ineludible de la farándula, Aravena apenas nos saludó sin darnos la cara, la vista en la ventana donde se perfilaban los techos vecinos y los nubarrones de la próxima tormenta [10:91].*

A veces se emborrachaban y reñían o danzaban hasta la extenuación. Los habitantes del pueblo los evitaban, pero algunas muchachas iban hasta su campamento a ofrecerse calladamente, sin mirarlos a la cara, a cambio de un poco de comida [10:15].

Жест закривати обличчя руками – ознака відчаю: *"Ahora verá... ahora verá esa puta...", aunque esté mal que repita sus palabras, y las dijo varias veces hasta que de golpe se echó a llorar*

y se tapó la cara, mientras monsieur Rosay lo empujaba y lo tironeaba hasta el sofá donde se quedó gritando y llorando, y todos se habían olvidado de mí como pasa siempre [11:23].

Обличчя не лише виражає емоції, ставлення, але іноді допомагає їх приховати: *No pudo menos que sonreír, y, poniendo al mal tiempo buena cara, dijo, como para sí mismo, sin esperar que Richard lo escuchara o le respondiera: – ¿Y para qué quieres un revólver, sobrino? [14:24]*. В цьому прикладі мотивуючою є метафора ОБЛИЧЧЯ Є МАСКА (CARA ES CARETA).

Ряд фразеологізмів з соматизмом *boca* є вмотивованим мімічними стереотипами психоемоційних станів презирства, відрази: *Su boca se retorcía en una marcada mueca de repugnancia [12:51].*

Отже, говорячи про концептуалізацію емоцій, слід зазначити, що відмінною рисою більшості ФО є те, що вони виражають емоції інтенсивні за проявом, також спостерігається переважання негативно конотованих фразем. Емоції як абстрактні поняття концептуалізуються через їхні зовнішні фізіологічні прояви – відчуття, міміку, поведінку, температуру тіла, тощо, тобто метонімічно.

Аналіз корпусу фразеологізмів дозволяє зробити висновок про складну когнітивну структуру емоцій, в якій метафоричний та метонімічний механізми тісно взаємодіють. Можна стверджувати, що концептуальна метонімія ЗОВНІШНІЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЇ ЗАМІСТЬ ЕМОЦІЇ є універсальним когнітивним механізмом для вираження різноманітних емоцій. Опис емоційних концептів представляє багатий мовний матеріал, який може виявитися досить корисним для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Долгополов Ю.А.* Сопоставительный анализ соматической фразеологии. (На материале рус., англ. и нем. яз.): Автореф... канд. филол. наук: 10.02.20 / Казан. гос. ун-т им. В.И.Ульянова-Ленина. – Казань, 1973. – 27 с. 2. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные предметы: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792с. 3. *Лозинська О.* Концептуалізація емоції радості в польській кінематичній фразеології / О. Лозинська // Проблеми слов'янознавства : Збірник наукових праць . – 2010 . – Вип.59 . – С. 252-258. 4. *Петровский А.В., Ярошевский М.Г.* Психология: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 1998. – 512с. 5. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 6. *Ужченко В.Д., Авксентьєв Л.Г.* Українська фразеологія. – Харків, 1990. – 167 с. 7. *Фесенко С.Л.* Лигвокультороологическая специфика эмоциональных концептов // Композиционная семантика: Материалы III-й междунар. шк. семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2002. – Ч 2. – С. 64–67. 8. *Штангль А.* Язык тела. Познание людей в профессиональной и обыденной жизни // Курс практической психологии или как научиться добиваться успеха: Учебное пособие для высшего управленческого персонала / Автор-сост. Р.Р.Кашапов. – Ижевск.: Изд-во Удм. ун-та, 1996. – С. 187–248.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Испанско-русский фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц / Э.И. Левинтова, Е.М.Вольф, Н.А.Мовшович, И.А.Будницкая; Под ред. Э.И.Левинтовой. – М. Рус. яз., 1985. – 1080 с. 10. *Allende I.* Eva Luna. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.espanol.net.ru/download/isabel_allende-eva_luna.doc.zip 11. *Cortázar J.* Las armas secretas. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bibliotecairc.no-ip.org 12. *Delibes M.* La sombra del ciprés es alargada. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.franklang.ru/Delibes,%20Miguel%20-%20La%20sombra%20del%20cipres%20es%20alargada.zip 13. *Diccionario* de la lengua española. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.elmundo.es/diccionarios/ 14. *Unamuno M. de* San Manuel Bueno. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.franklang.ru/Unamuno_SanManuelBueno.zip 15. *Vargas Llosa M.* La tía Julia y el Escribidor. – Editorial Seix Barral, S. A. Tambor del Bruch, 1977. – 204 с.